

РОЗДІЛ 3

ЗМІСТ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ У ВИМІРІ ПАРАДИГМАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

УДК 37.091.12.011.3-051:17.024.4:398
(Університет Святого Володимира)

Вовк М. П.,
д-р пед. наук, ст. наук. співробітник
ІПООД НАПН України, м. Київ

ПРОФЕСІЙНИЙ ДОСВІД ВИКЛАДАЧІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

***Анотація.** У статті проаналізовано професійний (науковий і педагогічний) досвід викладачів Університету Святого Володимира другої половини ХІХ ст. та окреслено його вплив на розвиток теоретичних засад та освітніх традицій української фольклористики. Акцентовано увагу на здобутках викладачів-фольклористів у становленні фольклористичних напрямів, складових фольклористичної підготовки майбутніх філологів та істориків у провідному українському класичному університеті.*

***Ключові слова:** фольклористика, викладач-фольклорист, професійний досвід, Університет Святого Володимира, теоретичні засади, освітня практика.*

***Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями...** В умовах глобалізаційних тенденцій*

професійний досвід викладачів класичних університетів на сучасному етапі є вагомим чинником збереження традицій підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних до аксіологічно орієнтованої професійної (наукової і педагогічної) діяльності. Ці традиції забезпечують фундаменталізацію університетської освіти, адже, трансформуючись в інноваційному освітньому середовищі, вони забезпечують сталий розвиток освіти і науки. Фольклористична підготовка у сучасних класичних і педагогічних університетах України має базуватись на історико-педагогічних традиціях вивчення народної словесності, сформованих упродовж двох століть (XIX – XX ст.). Ці традиції сформовані у процесі розвитку професійного досвіду викладачів-філологів, фольклористів, істориків, які здійснювали науковий аналіз фольклорних творів, активізували збиральницьку роботу, розробляли програми авторських курсів фольклористичного спрямування тощо. Діяльність викладачів класичних університетів України другої половини XIX ст. визначила фундаментальні засади вивчення народної словесності, етнічної культури, що детермінувало становлення наукових шкіл української фольклористики, а також зумовило становлення педагогічного досвіду вивчення усної народної творчості в університетських умовах. Теоретико-методологічні і практичні основи української фольклористики були обґрунтовані викладачами Університету Святого Володимира.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. Професійний досвід викладачів Університету Святого Володимира, які сприяли ґрунтовному вивченню, дослідженню народної словесності, не був

об'єктом цілісного наукового аналізу. В окремих працях фрагментарно оцінюється внесок викладачів-фольклористів в освітню практику, аналізується їх педагогічна майстерність, зміст розроблених ними курсів, застосування методів і форм навчальної діяльності (М. Сумцов, М. Грушевський, П. Попов, С. Сірополко та ін.). Сучасні дослідники (М. Дмитренко, А. Чуткий, Я. Гарасим та ін.) акцентують увагу на аналізі науково-фольклористичної спадщини педагогів провідного університету у контексті становлення науково-фольклористичних шкіл. Однак у фольклористичних і педагогічних працях професійна (наукова і педагогічна) діяльність викладачів-фольклористів Університету Святого Володимира другої половини XIX ст. не досліджувалась з позиції утвердження фольклористичних напрямів, традицій освітньої практики, становлення системи фольклористичної підготовки майбутніх фахівців.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз професійного (наукового і педагогічного) досвіду викладачів Університету Святого Володимира другої половини XIX ст. та визначити його вплив на розвиток теоретичних засад та освітніх традицій української фольклористики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Початково, з 1834 р. ректором Університету Святого Володимира, завідувачем кафедри російської словесності було призначено доктора філології **Максимовича Михайла Олександровича** (1904 – 1973), який обґрунтував науково-теоретичні засади української фольклористики. Його фольклористична діяльність спрямовувалась на вивчення, зібрання, стилістичний, ритміко-мелодійний аналіз фольклорних текстів, обґрунтування понять «народна

словесність», «роди поезії», «естетична діяльність душі», «естетичні почуття», «геній і поетична творчість». Передмова до укладеного ним збірника «Малорусские песни» (1827) вважається «маніфестом української фольклористики» (М. Грушевський [2]). У передмові до збірника «Украинские народные песни» (1834) М. Максимович вперше виклав професійну програму збирання пісенних жанрів українського фольклору. Вчений-педагог досліджував старожитності, історію, літературу, мови шляхом порівняльно-зіставного аналізу російської та української народної поезії, дослідження фольклорних витоків ідейно-проблемного та стилістичного вимірів «Слова о полку Ігоревім». У викладацькій роботі спрямовував науково-дослідницьку діяльність майбутніх філологів та істориків у галузі народної словесності (більше 60 осіб) до вивчення історичного епосу, пов'язаного із найяскравішими сторінками національного визволення, організовував педагогічну практику з російської словесності для студентів четвертого курсу (вони читали перед своїми товаришами лекції з обраної проблеми). Основні праці М. Максимовича (збірник «Малорусские песни» (1827), збірник «Украинские народные песни» (1834), «Сборник украинских песен» (1849), вступна лекція «О значении и происхождении человеческого слова» (1834). «История древней русской словесности» (частина I) (1839), «Песнь о Полку Игореве» (переклад) та праця «К объяснению и истории Слова о Полку Игореве» та ін.) свідчать про становлення професійних засад української фольклористики, обґрунтування полікультурного підходу до вивчення народної словесності, текстологічного напряму української фольклористики, дослідження проблеми фольклоризму літератури. Педагогічна дія

М. Максимовича через посередництво фольклорного слова зумовлювала оволодіння студентами знань про фольклор рідного народу у діалозі з культурами слов'янських етносів, формування їхньої дослідницької культури, наукового світогляду.

Громадський діяч, поет, драматург, історик, один із організаторів Кирило-Мефодіївського братства, ад'юнкт-професор російської історії Університету Святого Володимира **Костомаров Микола Іванович** (1817 – 1885) наукові пошуки орієнтував на вивчення історії України, використовуючи при цьому матеріал з народної словесності, який слугував джерелом трактування історичних подій. Його праці фольклористичної та етнографічної проблематики («Об историческом значении русской народной поэзии» (1841), «Слов'янська міфологія» (1847) та ін.) є підтвердженням комплексного вивчення фольклору слов'янських народів у зв'язку з міфологічними уявленнями, застосування текстологічного аналізу фольклорних текстів, внеском у розвиток джерелознавчого напрямку в українській фольклористиці. М. Костомаров займався збиральницькою діяльністю на Волині, Харківщині. Праця «Слов'янська міфологія», що структурно складалась з матеріалів прочитаних ним в Університеті Святого Володимира лекцій для майбутніх філологів й істориків, засвідчує обґрунтування принципів міфологічної фольклористичної школи, зокрема, підкреслення зв'язку історичних подій зі змістом фольклорних текстів. Сучасні дослідники науково-педагогічної діяльності М. Костомарова характеризують цю працю вченого-педагога як зразок застосування міфологічного методу, як синтез зв'язку історичного матеріалу з фольклорним. На думку Л. Підгорної, у цьому полягає значущість «міфологічної парадигми

М. Костомарова як нового кроку в історії розвитку фольклористичної думки» [4, с. 60].

Археолог, історик, член-засновник Московського археологічного товариства, член Історичного товариства Нестора Літописця, професор кафедри слов'янської філології Університету Святого Володимира **Котляревський Олександр Олександрович** (1837 – 1881) викладав курси слов'янознавчого спрямування, джерелознавчої проблематики. У його основних працях («О погребальних обычаях языческих славян» (1868), «Об обычаях у славян при рождении дитяти до его возмужалости» (1879), «Старовина і народність» (1861) та ін.) утверджувались принципи української та слов'янської міфологічної, культурно-історичної фольклористичних шкіл. Як один із теоретиків і практичних реалізаторів цих шкіл, що втілювалось у змісті авторських курсів і спецкурсів, О. Котляревський обґрунтував необхідність застосування до аналізу старовини, народної словесності порівняльно-історичного методу. Під поняттям народності він розумів «вроджену властивість народу і результат його історії, підсумок усього пережитого. Елементами вродженої властивості за часів доісторичної єдності, на його думку, була мова, релігія, поезія, вдача й звичаї» (М. Дмитренко [3, с. 97]). О. Котляревський розглядав народну словесність як чинник самобутності літературного процесу, як ознаку етнологічних особливостей окремих слов'янських народів. Зміст дисциплін, які викладав педагог («Історико-філологічний огляд слов'янських племен», «Історія слов'янознавства», «Вступ до слов'янських старожитностей», «Огляд слов'янських говірок», «Історія болгарської та сербської літератур», «Історія польської літератури», «Огляд

давньоруської писемності», «Загальне слов'янознавство», «Історія та енциклопедія слов'янознавства»), підтверджує вихід за межі вивчення власне української народної словесності, звичаїв, обрядів, традицій, їх порівняння з традиційною культурою слов'янських народів.

З фольклористичною діяльністю **Дашкевича Миколи Петровича** (1852 – 1908), члена-кореспондента, академіка Петербурзької Академії наук, завідувача кафедри всесвітньої (західноєвропейської) літератури Університету Святого Володимира, голови Історичного товариства Нестора Літописця, пов'язано укладання перших програм і викладання фольклористичних дисциплін: історія давньої народної словесності, історія літератур, історія казки, повісті і роману, історія епосу, історія європейських літератур. Необхідно акцентувати, що на основі принципів порівняльного методу М. Дашкевич досліджував західноєвропейські літератури середньовіччя, творчість В. Шекспіра, Й. Гете, О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Гоголя, І. Котляревського, А. Метлинського, цікавився методологічними теоріями вчених світового рівня – братів Грімм, Т. Бенфея, Т. Куна, В. Гумбольдта та ін. М. Дашкевич розробив програму першого фольклористичного курсу – «Історія давньої народної словесності», зміст якого він структурував на основі ретроспективного аналізу історії світової літератури, починаючи від народної поезії, акцентував на методологічних принципах аналізу літературних текстів та зразків народної словесності. У процесі викладання курсу «Історія казки, повісті і роману» педагог звертав увагу на висвітлення історії прози у контексті західноєвропейської літератури, застосовував порівняльний текстологічний аналіз зразків народної словесності, авторських творів.

М. Дашкевич спонукав до науково-порівняльних студій студентів-філологів, істориків у галузі народної словесності у процесі проведення семінарських, практичних занять, у самостійній науково-дослідницькій роботі. Як науковець здійснив вагомий внесок в обґрунтування теоретико-методологічних засад культурно-історичної школи, зокрема, у розробку теорії самозародження сюжетів. Позалекційна робота зі студентами передбачала консультаційні години, практичні заняття (романський та германський семінарії), рецензування написаних студентами робіт. Теоретико-методологічні положення М. Дашкевича, його педагогічний досвід реалізовані у наукових працях: статтях про творчість В. Шекспіра, Й.-В. Гете, Ф. Шіллера, Дж. Байрона та ін.; «О. Пушкін у ряду великих поетів нового часу» (1900), «Отзыв о сочинении Г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX ст.» (1888), «Малоруська та інші бурлескні (жартівливі) «Енеїди» (1898), «Олексій Попович і дума про бурю на Чорному морі», «Несколько следов общения южной Руси с югославянами» та ін.

Член «гуртка любителів народної словесності» при Харківському університеті у 1830 – 1840-х рр., поет, доктор слов'яно-руської філології, ад'юнкт-професора кафедри російської словесності Харківського університету, екстраординарний, ординарний професор кафедри російської словесності Університету Святого Володимира **Метлинський Амвросій Лук'янович** (1814 – 1870) був наділений високим рівнем педагогічної майстерності, залучаючи студентів у середовище «живого» фольклорного слова (запрошував бандуристів, організовував літературні вечори, дискусії тощо). Авторитет А. Метлинського серед

студентства був надзвичайно вагомим, що пов'язано з талановитим наставництвом у напрямі дослідження народної пісенності, у спонуканні до збиральницької роботи. Учений-педагог проводив практичні заняття з літературознавчих, мовознавчих дисциплін, на яких часто вводив елементи текстологічного аналізу літературних творів, керував вибором теми дослідження, підбором літератури, знайомив студентів з найкращими зразками російської та української словесності. А. Метлинський розробив спектр тем для наукових досліджень студентів: їх проблематика охоплювала давню і нову літературу, народну словесність, обрядовість, мову. Дослідницькі зацікавлення майбутніх учителів-істориків та філологів він спрямовував на вивчення народної словесності українців, окремих регіонів України та слов'янських народів, зокрема, білорусів. Один із перших А. Метлинський розробив системну методика записування, упорядкування фольклорних творів, яка використовувалась у процесі підготовки майбутніх філологів та істориків, підготував інструкцію до колективної «Программы для этнографического описания губерний Киевского ученого округа». Це була перша програма в історії української фольклористики та етнографії, яка «відбивала тодішнє розуміння принципів засад етнографії як науки, яке існувало серед вчених Київського університету, і характеризувала рівень розвитку етнографічних знань на Україні взагалі» (В. Горленко [1]). Ідеї вченого-педагога реалізувались у працях: «Думки и песни А. Могили» (1839), «Памятники для истории языка и словесности южно-русской» (1840), «Речь об истинном значении поэзии» (1843), «Народные южно-русские песни» (1854) та ін.

Упродовж другої половини ХІХ ст. в Університеті Святого Володимира сформувалась плеяда викладачів-філологів та істориків, результати науково-дослідницької та викладацької діяльності яких доводять, що зацікавлення естетикою, образністю, смисловими конотаціями фольклорного слова впливало на оновлення змісту філологічних та історичних дисциплін, сприяло утвердженню контекстного підходу до вивчення народної словесності. Так, доктор російської словесності, екстраординарний професор російської словесності **Петро Володимирович Володимиров** (1854 – 1902) особливого значення надавав дослідженню історичного розвитку народної поезії, її зв'язку з давньоруською літературою, вивченню дохристиянського періоду життя східних слов'ян на основі переказів, мовних явищ та народної поезії.

Приват-доцент російської словесності, професор, академік Російської Академії наук, фольклорист, історик літератури, дійсний член Історичного товариства Нестора Літописця **Іван Миколайович Жданов** (1846 – 1901) викладав курси історії давньоруської словесності, історії російської літератури ХVІІІ ст., а також спецкурси про творчість М. Карамзіна та А. Жуковського. Педагог вперше порушив проблему впровадження у зміст філологічних дисциплін зразків народної словесності Київської Русі.

Доктор слов'янорусської філології, ординарний професор кафедри російської словесності, який тривалий час обіймав посаду декана історико-філологічного факультету Університету Святого Володимира, **Олександр Іванович Селін** (1816 – 1877) упродовж 32 років викладав історію російської літератури та російську мову. Йому належить першість у впровадженні матеріалів билинного епосу

у зміст літературознавчих та лінгвістичних дисциплін у підготовці майбутніх філологів й істориків.

Серед університетської педагогічної громадськості відзначились національно свідомі викладачі, які вирізнялись особливою здатністю згуртування біля себе вдумливих, ціннісно зорієнтованих на вивчення та дослідження національної культури, історії, мови, народної словесності, мистецтва студентів. Викладачем, який вирізнявся національно свідомою світоглядною позицією, був **Володимир Боніфатійович Антонович** (1834 – 1908) – український історик, археолог, етнограф, член-кореспондент Російської АН, з 1878 р. професор Університету Святого Володимира, співорганізатор «Київської Громади», член Історичного товариства Нестора Літописця, член Одеського товариства історії і старожитностей. З ініціативи В. Антоновича у 1861 р. була створена «Київська Громада», навколо якої зосередилось більше двохсот національно свідомих студентів. В. Антонович, учень М. Максимовича (був його науковим керівником), цікавився етнографією, народною словесністю, яку вивчав у контексті історичної наукової проблематики. Його праці («Дослідження про козацтво...» (1863), «Про гайдамаччину» (1876) та ін.) засвідчують комплексний аналіз історичних процесів в Україні, при цьому народна словесність слугувала важливою джерельною основою, що сприяло обґрунтуванню української національної ідеї. Через зміст власних викладів, через залучення майбутніх фахівців до науково-дослідницької роботи, через організацію у своїй оселі освітнього простору, де молоді люди студіювали фундаментальні праці з історії, археології, джерелознавства, етнографії, народної словесності, відбувалось формування національно свідомої української еліти – майбутніх

учителів, науковців, громадських діячів. В історію університетської освіти В. Антонович увійшов як засновник «київської» історичної школи, послідовниками якої були його студенти, у майбутньому відомі історики-педагоги, громадські діячі: М. Грушевський, Д. Багалій, М. Довнар-Запольський та ін.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з напрямку... Отже, наукова і педагогічна діяльність викладачів Університету Святого Володимира другої половини ХІХ ст. сприяла утвердженню професійних засад вивчення народної словесності. Основними досягненнями викладачів у розробці теорії вивчення фольклористики визначено: застосування контекстного підходу до аналізу народної пісенності у зв'язку з історією, міфологією, мовою; здійснення текстологічної інтерпретації фольклорних зразків; дослідження народної словесності у контексті міфологічної, культурно-історичної і психологічної шкіл; аналіз «відфольклорної» основи літературних творів; розробка програм фольклористичних дисциплін з урахуванням методологічного інструментарію європейських, слов'янських фольклористичних і етнографічних шкіл. Професійний досвід викладачів Університету Святого Володимира заклав основи розвитку української фольклористики у перші десятиліття ХХ ст., що ознаменувались тенденціями професіоналізації та інституалізації у фольклористичному науково-освітньому середовищі. Перспективою подальших наукових пошуків є аналіз наукових шкіл викладачів-фольклористів, їх внеску у розвиток української і слов'янської філології, у становлення гуманітарних, філологічних освітніх напрямів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків / Володимир Федорович Горленко. – К.: Наук. думка, 1964. – 248 с.

2. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. – Т. 1. / [упоряд. В. В. Яременко; авт. передм. П. П. Кононенко; прим. Л. Ф. Дунаєвської]. – К.: Либідь, 1993. – 392 с. («Літературні пам'ятки України»).

3. Дмитренко М. К. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми / Микола Костянтинівич Дмитренко; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. – К.: Сталь, 2004. – 384 с.

4. Підгорна Л. М. Фольклористичні концепції Миколи Костомарова: тексти лекцій / Л.М. Підгорна. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 72 с.

REFERENCES

1. Gorlenko V. F. Nary'sy` z istoriyi ukrayins`koyi etnografiyi ta rosijs`ko-ukrayins`ky`x etnografichny`x zv'yazkiv / Volody`my`r Fedorovy`ch Gorlenko. – K.: Nauk. dumka, 1964. – 248 s.

2. Grushevs`ky`j M. S. Istoriya ukrayins`koyi literatury`: v 6 t. 9 kn. – T. 1. / [uporyad. V. V. Yaremenko; avt. peredm. P. P. Kononenko; pry`m. L. F. Dunayevs`koyi]. – K.: Ly`bid`, 1993. – 392 s. («Literaturni pam'yatky` Ukrayiny`»).

3. Dmy`trenko M. K. Ukrayins`ka fol`klory`sty`ka drugoyi polovy`ny` XIX stolittya: shkoly`, postati, problemy` / My`kola Kostyanty`novy`ch Dmy`trenko; In-t my`stecztvoznnavstva, fol`klory`sty`ky` ta etnologiyi im. M. T. Ry`l`s`kogo NAN Ukrayiny`. – K.: Stal`, 2004. – 384 s.

4. Pidgorna L. M. Fol`klory`sty`chni koncepciyi My`koly` Kostomarov: teksty` lekcij / L. M. Pidgorna. – L`viv: LNU imeni Ivana Franka, 2008. – 72 s.

Vovk M. P. Work experience of teachers of University of Sainted Volodymyr is in context of development of ukrainian specialist in folklore (second half of XIX item)

Annotation. In the article work (scientific and pedagogical) experience of teachers of University of Sainted Volodymyr is analysed the second half of XIX item and outlined his influence on development of theoretical principles and educational traditions of the Ukrainian specialist in folklore. Attention is accented on achievements of teachers-specialists in folklore in becoming of directions of specialist in folk-lore, constituents of preparation of specialist in folklore of future philologists and historians, in the leading Ukrainian classic university.

Keywords: *specialist in folklore, teacher-specialist in folklore, work experience, University of Sainted Volodymyr, theoretical principles, educational practice.*

Вовк М. П. Професіональний досвід викладачів університету святого владимира в контексті розвитку української фольклористики (друга половина ХІХ в.)

Анотація. В статті проаналізовано професіональний (науковий і педагогічний) досвід викладачів Університету Святого Владимира другої половини ХІХ ст. і описано його вплив на розвиток теорії і освітніх традицій української фольклористики. Акцентовано увагу на досягненнях викладачів-фольклористів в становленні напрямків фольклористики, що складають підготовку фольклориста майбутніх філологів і істориків в провідному українському класичному університеті.

Ключові слова: *фольклористика, викладач-фольклорист, професіональний досвід, Університет Святого Владимира, теоретичні основи, освітня практика.*